

Erasmus Universiteit Rotterdam

Faculteit der Wijsbegeerte

Bachelorscriptie

Zinvol vragen naar een zinvol leven

Datum: 6 mei 2016

Maikel Samsom

Studentnummer: 357427

Deeltijdopleiding Wijsbegeerte

Woordenaantal: 10413

Leerstoelgroep: Ethiek

Begeleider: P.J.J. (Patrick) Delaere

Adviseur: F.H.H. (Frans) Schaeffer

Inhoudsopgave

Inleiding: Vragen naar de zin in het leven.....	3
Hoofdstuk 1: Positief geëngageerd zijn met projecten van waarde.....	4
Hoofdstuk 2: Narratieve waarden	10
Hoofdstuk 3: Originele betrokkenheid bij een waardengemeenschap.....	18
Conclusie: Blijven vragen naar een zinvol leven	30
Literatuurlijst.....	31

Inleiding: Vragen naar de zin in het leven

Het is een oeroude vraag: wat is een zinvol leven? Het is een interessante filosofische vraag bovendien, aangezien zij ieder mens aangaat. Een van de laatste noemenswaardige bijdragen aan dit vraagstuk werd geleverd door de Franse filosoof en romancier Albert Camus. Hij dacht over de zin van het leven als iets wat in het universum te vinden zou zijn en door mensen ontdekt moet worden (Camus, 1942). Zijn conclusie luidde dat het universum mensen deze zin niet geeft. Sterker nog, nu er geen enkele aanleiding is te veronderstellen dat een dergelijke zin van het leven ooit gevonden zal worden, moet het leven wel zinloos zijn.

Het is treffend dat, nadat Camus had geconcludeerd tot een stil universum, filosofen stil werden met betrekking tot de vraag wat een zinvol leven is. Zo niet Susan Wolf: zij doorbrak aan het begin van dit millennium de stilte en hield zich weer met dit vraagstuk bezig. Wel veranderde ze de formulering van de vraag: ze zoekt niet naar de zin van het leven, maar naar de zin in het leven. Omdat filosofen zich niet standaard met deze vraag bezighouden, legt Wolf bovendien uit waarom die vraag ertoe doet. Dit blijkt reeds uit de titel van haar werk *Meaning in Life and Why It Matters* dat ik zal bespreken in hoofdstuk 1.

Haar boek heeft andere filosofen gestimuleerd verder over een zinvol leven na te denken. Todd May is een van hen en hij spreekt in zijn boek *A Significant Life: Human Meaning in a Silent Universe* expliciet zijn dankbaarheid uit voor Susan Wolf. Ook Mays antwoord op de vraag of een zinvol leven mogelijk is, komt in deze scriptie aan de orde; May wordt besproken in hoofdstuk 2. In hoofdstuk 3 zullen ten slotte commentaren op Wolf en May aan bod komen waarna ik mijn eigen antwoord zal formuleren op de vraag: "Is een zinvol leven mogelijk en zo ja, wat is een mogelijke conceptie van een zinvol leven?".

Hoofdstuk 1: Positief geëngageerd zijn met projecten van waarde

In dit hoofdstuk wordt uiteengezet wat Susan Wolfs visie is met betrekking tot een zinvol leven. Het boek dat centraal staat, heet *'Meaning in Life and Why It Matters'*. Het hoofdbestanddeel van dit werk zijn twee essays van Susan Wolf. Het eerste essay heet *'Meaning in Life'* waarin Wolf haar conceptie van een zinvol leven uiteenzet. Het tweede heet *'Why It Matters'* en daarin geeft zij aan wat het nadenken over een zinvol leven toevoegt aan hetgeen gebruikelijk is in de filosofie, namelijk nadenken over een welzijnsmaximaliserend en een moreel leven. Bovendien gaat Wolf nader in op het belang van een objectieve maatstaf voor de conceptie van een zinvol leven.

Verder bevat het boek een algemene introductie van Stephen Macedo, professor politicologie en menselijke waarden aan *Princeton University*. Achter de essays van Wolf zijn daarnaast vier kritisch-constructieve commentaren van John Koethe (emeritushoogleraar filosofie aan de Universiteit van Wisconsin-Milwaukee), Robert M. Adams (onderzoeksprofessor filosofie aan de Universiteit van North Carolina), Nomy Arpaly (hoogleraar filosofie aan *Brown University*) en Jonathan Haidt (hoogleraar psychologie aan de Universiteit van Virginia) afgedrukt. Het boek wordt afgesloten met een tekst van Susan Wolf waarin zij reageert op deze commentaren. De commentaren zullen niet allemaal aan bod komen, maar enkele van bovengenoemde auteurs zullen zeker besproken worden indien zij een relevante bijdrage leveren voor deze scriptie.

Vervullingsvisie

Wolf constateert dat filosofen doorgaans op basis van twee modellen proberen de motivatie van mensen voor hun handelen te beschrijven¹. Enerzijds bestaat er een monistisch model waarin mensen egoïstisch zijn en uitsluitend hun eigen welzijn² maximaliseren. Anderzijds bestaat er een dualistisch model waarin naast eigenbelang ook iets hogers zoals een morele plicht mensen kan motiveren om te handelen. Deze descriptieve constatering hangen nauw samen met normatieve beweringen: zo zegt het rationeel egoïsme dat mensen alleen rationeel handelen voor zover zij hun eigen welzijn maximaliseren en stelt het dualistische model van

---

¹ Wolf (2010), p.1.

² Vertaling van *'happiness'*. Het Nederlandse woord 'geluk' heeft de connotatie van mazzel die hier niet op zijn plaats is.

de praktische rede (o.a. Sidgwick) dat zowel het egoïstische als het onpersoonlijke (morele) perspectief valide redenen geeft om te handelen.

Naast eigenbelang en morele goedheid hebben filosofen weinig motieven en redenen aangedragen als redenen om te handelen, terwijl volgens Wolf toch enkele van deze motieven en redenen de belangrijkste zijn in het menselijk leven. Het zijn namelijk die andere motieven en redenen die zin geven aan het menselijk bestaan. Een voorbeeld hiervan is liefde³. Als iemand zijn vriend helpt te verhuizen, dan doet hij dit niet voor zijn eigen welzijn of omdat hij vindt dat dit het moreel juiste is om te doen, maar dan doet hij dit uit liefde. Een ander voorbeeld is het perfectioneren van een bachelorscriptie filosofie: het is de waarde van en liefde voor goede filosofie die aanzet tot deze handeling, niet welzijn of moraliteit.

Liefde als reden voor handelen kan overigens misplaatst zijn. Hierbij valt te denken aan een vrouw die uit liefdesoverwegingen alles (geld, carrière, huis) opgeeft ten behoeve van de relatie met haar vriend, waarna blijkt dat die vriend haar misbruikt. Er is daarom meer nodig dan liefde alleen om te kunnen spreken van zinvol handelen: het project van liefde moet ook een positieve objectieve waarde hebben. Wolfs definitie van zinvolheid is dus: het liefhebben van projecten die het waard moeten zijn om van te houden en het op positieve wijze geëngageerd zijn met die projecten⁴. Het subjectieve element hierin is de liefde die iemand voelt voor een bepaald project en het engagement dat iemand toont met dit project. Het objectieve element hierin is dat het project het waard moet zijn om van te houden.

Wolf beoogt met deze opvatting twee populaire visies op een zinvol leven met elkaar te verenigen. De eerste visie is dat het niet uitmaakt wat je in het leven doet, als het je maar een gevoel van vervulling geeft (de *Fulfillment view* of de vervullingsvisie). Het is belangrijk de vervullingsvisie niet te verwarren met een vermaakvisie. Iets wat iemand een gevoel van vervulling geeft, hoeft niet te allen tijde plezierig te zijn: als iemand zich bijvoorbeeld vol overgave stort in zijn werk, dan gaat dit bij tijd en wijle gepaard met stress, moeheid en teleurstellingen. Vervulling is dus een van vermaak te onderscheiden positief gevoel: hoe fijn je het ook vindt te zonnebaden op het strand, deze activiteit geldt niet als vervullend.

---

³ Wolf (2010), p.4.

⁴ Ibid., p.8.

Vervulling is het beste te omschrijven als 'in een *flow* zitten', dus op positieve wijze opgaan in een project. Toch blijft tamelijk onduidelijk wat Wolf onder 'vervulling' verstaat: uit Wolfs reactie op het commentaar van Robert M. Adams valt af te leiden dat ze 'vervulling' vooral beschouwt als het tegendeel van vervreemding en verveling. Vervulling is minder vluchtig dan vermaak en Wolf verwijst daarmee naar verschillende subjectieve kwaliteiten zoals betrokken zijn bij een project, opgaan in een project, zeer geïnteresseerd zijn in een project etc.

Wolf ziet in dat dit niet voldoende is om te kunnen spreken van een zinvol leven. Zelfs wanneer de mythische figuur Sisyphus vervuld zou zijn van zijn noodlottige taak om telkens opnieuw een steen de berg op te rollen waarna deze onvermijdelijk weer naar beneden rolt, is deze activiteit zinloos en leidt Sisyphus nog geen zinvol leven⁵. Er zijn dus extra voorwaarden nodig om van een zinvol leven te kunnen spreken; daarom verwerkt Wolf ook een andere populaire visie op een zinvol leven in haar conceptie.

Groter-dan-jezelf-visie

Die visie luidt dat je in je leven actief betrokken moet zijn bij iets groters dan jezelf (de *Larger-than-oneself view* of de groter-dan-jezelf-visie)⁶. Hierbij moet 'groter dan' figuurlijk worden geïnterpreteerd, als in: waardevol onafhankelijk van jezelf. De waarde van de activiteit moet niet afhankelijk zijn van de contingente interesses en voorkeuren van de persoon die de activiteit verricht. Ook de interesses en voorkeuren van een groep mensen zijn niet voldoende om de objectieve waarde van een activiteit te garanderen.

Op sommige plekken in haar werk stelt Wolf niet alleen dat mensen actief betrokken moeten zijn bij iets wat groter is dan zichzelf, maar eist ze ook dat mensen daaraan bijdragen. Op pagina 10 van het boek schrijft ze "*get involved in*", op pagina 18 "*get involved in or contributes to*" en op pagina 25 alleen nog "*contributes to*". Op pagina 26 vat ze haar visie dan weer samen met "*actively engaging in projects of worth*" en "*meaning in life arises when subjective attraction meets objective attractiveness, and one is able to do something about it or with it.*" Hieruit blijkt dat Wolf inconsistent is in de nadruk die ze legt op succes. Hierdoor blijft het belang van een positieve bijdrage aan de activiteit in kwestie voor de bepaling van de zinvolheid van iemands leven onduidelijk.

---

⁵ Ibid., p. 11.

⁶ Ibid., p. 10.

De vervullingsvisie en de groter-dan-jezelf-visie moeten niet naast elkaar komen te staan, maar moeten versmolten raken opdat het levenskenmerk 'zinnelijkheid' coherent toepasbaar is. Zo wordt het telkens weer de berg oprollen van een steen niet opeens zinvol als Sisyphus hiervan houdt en hij bovendien met zijn steen toevallig voorkomt dat een horde sprinkhanen de oogst verpest in de stad aan de voet van de berg. Hoewel de activiteit Sisyphus nu vervult en zij bijdraagt aan voedselzekerheid van veel mensen, is Sisyphus' leven daardoor nog niet zinvol. Toeval en een gebrek aan engagement bij het waardevolle aspect van de activiteit – zo is niet gegeven dat het Sisyphus interesseert of de mensen in de stad genoeg te eten hebben – staan zinnelijkheid in de weg⁷.

Wolf stelt vast dat de ervaring leert dat de vervullingsvisie en de groter-dan-jezelf-visie samengaan: veruit de meeste mensen blijken in de praktijk geëngageerd te zijn met activiteiten die een waarde hebben onafhankelijk van henzelf. Meer mensen wijden bijvoorbeeld hun leven aan het componeren van klassieke muziek dan aan het zorgen voor een goudvis. Vervulling en 'groter-dan-jezelf' staan in de praktijk niet los van elkaar en moeten ook niet los van elkaar staan. De combinatie van deze twee noemt Wolf de *Fitting Fulfillment View* of de gepaste vervullingsvisie⁸.

Waarom een objectieve waarde?

Waarom is het belangrijk in een analyse van zinnelijkheid naast subjectieve criteria ook een objectieve waarde te betrekken? De eerste reden hiervoor is dat het voor veel mensen belangrijk is te weten dat niet alleen zichzelf, maar ook anderen hun leven als waardevol beschouwen. Thomas Nagel merkt bijvoorbeeld op dat mensen in hun evaluaties een extern perspectief plegen in te nemen om iets te waarborgen wat als 'objectiviteit' te bestempelen valt (Nagel, 1986). Dit blijkt al uit het feit dat mensen als ze een film mooi vinden niet slechts verwijzen naar hun eigen gevoel, maar redenen geven daarvoor (geloofwaardige plot, goede cameratechnieken etc.). Ten tweede zit het in de sociale aard van mensen zich bezig te houden met een activiteit waarin zij niet alleen staan en waaromheen zij een gemeenschap kunnen vormen.

Wolf gaat in op twee filosofische problemen voor de eis van een objectieve waarde van een activiteit. Het eerste probleem heeft te maken met moraal: het opleggen van een objectieve

---

⁷ Ibid., p. 21

⁸ Ibid., p. 27

waarde ademt de sfeer van parochialisme en elitisme⁹. Wie bepaalt wat objectieve waarde is? Wie bepaalt welke waarden passend zijn en welke niet? Het is volgens Wolf belangrijk zich van dit gevaar bewust te zijn door bijvoorbeeld geen levens te ordenen naar mate van zinvolheid. Niemand kan de knoop doorhakken bij het antwoord op de voornoemde vraag, maar het antwoord wint aan kracht als mensen onderling hun visies op de vraag delen. Het ontbreken van een autoriteit doet volgens Wolf niets af aan de legitimiteit van de vraagstelling. In mijn ogen vermindert de behoedzaamheid jegens het ordenen van levens echter wel de waarde en relevantie van de maatstaf van zinvolheid, zoals ik in hoofdstuk 3 zal bespreken.

Het tweede probleem heeft te maken met zorgen over de metafysica van waarde: bestaat er wel zoiets als een objectieve standaard van waarde¹⁰? Aan dit probleem ontkomt Wolf door te benadrukken dat ze met objectieve waarde geen metafysische entiteit bedoelt; ze vereist slechts dat de activiteit een waarde heeft die onafhankelijk is van de persoon die de activiteit uitvoert. Het blijft filosofisch echter problematisch dat de beoordelingsstandaard voor het bepalen van waarde onafhankelijk van het subject moet zijn.

Het feit dat een individu denkt of voelt dat diens leven zinvol is, biedt immers geen garantie voor zinvolheid. Wolf wijst een dergelijk radicaal subjectivisme af, maar geeft toe dat het haar niet is gelukt met een bevredigende verklaring van een objectieve standaard voor de dag te komen¹¹. Ze geeft aan dat dit noopt tot extra voorzichtigheid in de beoordeling van activiteiten als al dan niet zinvol. Zelf is ze genereus in de toekenning van zinvolheid aan activiteiten: als een grote groep mensen een zekere activiteit gedurende ruime tijd waardevol heeft gevonden, dan zal die activiteit wel over iets zinvol beschikken.

Ondanks dat het haar niet is gelukt met een objectieve standaard te komen, meent Wolf dat haar ideeën waardevol zijn. De waarde schuilt erin dat ze laten zien dat de vraag wat een zinvol leven is bestaansrecht heeft naast de vraag wat een welzijnsmaximaliserend leven en de vraag wat een moreel goed leven is ^{12&13}. Deze drie vragen zijn niet te herleiden tot elkaar.

---

⁹ Ibid., p. 39

¹⁰ Ibid., p. 45

¹¹ Ibid., p. 47

¹² Ibid., p. 51

¹³ Hier verwijst Wolf terug naar het begin van het hoofdstuk waar ze sprak over *happiness* (zie voetnoot 2). Wat hier bedoeld wordt met “een welzijnsmaximaliserend leven” is een “hedonistische conceptie van eigenbelang waarin het beste leven wordt opgevat als een leven van maximaal goede kwalitatieve ervaringen” (ibid., p.52).

Zo is het mogelijk een goed, maar zinloos leven te leiden of een zinvol leven te leiden dat niet het welzijn maximaliseert van de persoon in kwestie.

Wolfs denkexercitie over een zinvol leven werpt bovendien een schril licht op moralisten die menen dat mensen zich te allen tijde aan morele regels moeten houden. Soms kan het absurd of buitengewoon onredelijk zijn om van iemand die actief geëngageerd is met een waardevol project te vragen dat moraliteit moet 'winnen'¹⁴. Nogmaals, het is voor Wolf belangrijk de drie vragen naar een welzijnsmaximaliserend, een goed en een zinvol leven uit elkaar te houden. De nieuwe categorie van zinvolheid opent volgens haar nieuwe wegen waarlangs mensenlevens te evalueren zijn.

---

¹⁴ Ibid., p.58

Hoofdstuk 2: Narratieve waarden

“*One is born, one dies, the land increases*”: het zijn deze woorden bij de ingang van het museum van nationale geschiedenis in New York die Todd May, de schrijver van het boek *A significant life: Human Meaning in a Silent Universe*, wanhopig stemden¹⁵. De zin geeft ook kernachtig Albert Camus’ standpunt weer ten aanzien van de zin van het leven. Mensen moeten leren leven met een stil universum, elke poging hieraan te ontsnappen is zelfmoord (Camus, 1942). Die zelfmoord kan op twee manieren worden voltrokken: of door de zoektocht naar de zin van het leven op te geven of door te geloven dat het universum wel degelijk zin verleent aan het bestaan (dankzij een God die de wereld bezielt bijvoorbeeld). Camus verwerpt beide vormen van zelfmoord, omdat ze een ontkenning zijn van de menselijke conditie.

De menselijke conditie bestaat er volgens Camus uit dat mensen zoeken naar zin, terwijl beide varianten van zelfmoord betekenen dat iemand stopt met deze zoektocht. Camus stelt dat slechts één manier van leven integer is: blijven zoeken naar zin in een universum waarvan men weet dat het geen zin verleent. Voor Todd May gaat Albert Camus hier te snel¹⁶. Aangespoord door Camus en Susan Wolf besluit May op zoek te gaan naar een eigen antwoord op de vraag naar een zinvol leven. Net als Wolf gaat hij op zoek naar een zin van het leven die onafhankelijk is van de persoon in kwestie. In dit hoofdstuk zal zijn zoektocht naar de zin van het leven worden geëxpliciteerd.

Zinvolheid in een levensverhaal

May begint met te vertellen wat hij precies bedoelt als hij spreekt over de zin van het leven. Hij verstaat daaronder in elk geval niet iets wat ergens in het universum op mensen wacht om gevonden te worden. Een zinvol leven is volgens May een bepaalde manier van leven die wordt bekrachtigd vanuit het perspectief van iets of iemand anders dan jezelf. May vat de zin van het leven met andere woorden niet op zoals Camus dat deed, maar is veeleer geïnspireerd door Aristoteles’ concept van ‘*eudaimonia*’ (Aristoteles, vert. 1996)¹⁷.

Hij prijst Susan Wolf voor haar werk, maar stelt vast dat het Wolf vooralsnog niet is gelukt een bevredigende beschrijving te geven van wat onder een project van objectieve waarde moet

---

¹⁵ May (2015), p. VII

¹⁶ Ibid., p. X

¹⁷ Ibid., p. 23

worden verstaan. Hier pakt hij de draad op: hij behoudt Wolfs subjectieve eis van geëngageerd zijn bij de projecten in het leven, maar formuleert daarnaast een objectieve standaard. Hij laat niet na te benadrukken dat dit slechts één conceptie is van een objectieve standaard, niet dé conceptie ervan.

Volgens May is het bijzondere aan mensen dat ze een leven leiden dat zich ontvouwt in de tijd. Mensen hebben een geschiedenis waarvan ze zich bewust zijn en aan de hand waarvan ze bepalen wie ze nu zijn. Of zoals William Faulkner het verwoordde: *“The past is never dead. It’s not even past.”*¹⁸. Deze temporaliteit is van invloed op de vraag naar een zinvol leven, omdat zinvolheid refereert aan iemands leven als geheel en niet aan de optelsom van singuliere momenten die het leven vormen¹⁹. In lijn met Aristoteles vindt May dat een zinvol lijkende handeling op één bepaald moment nog weinig zegt over de zinvolheid van iemands leven als geheel.

May introduceert een narratief perspectief om de zinvolheid van levens te beoordelen. Mensen vertellen verhalen over zichzelf die niet alleen reflecteren wie ze zijn, maar hen ook maken tot wie ze zijn. Als mensen bijvoorbeeld in hun levensverhaal opnemen dat ze bang zijn aangelegd, dan wordt angst een (terugkerend) thema in hun leven. Dat wil niet zeggen dat mensen om het even welk verhaal over zichzelf kunnen verzinnen, maar wel dat mensen met enige vrijheid de feitelijke gebeurtenissen uit hun leven aaneen kunnen rijgen in een verhaal²⁰. Als een zinvol leven mogelijk is, dan moet zinvolheid aangetroffen worden in dit levensverhaal volgens May.

Dit standpunt roept twee problemen op. Ten eerste worden sommige levens niet narratief geleefd. Zo verdedigt de filosoof Galen Strawson in *‘Against Narrativity’* de mogelijkheid van een episodische zelfervaring naast de diachronische zelfervaring waarin iemand narratief over zichzelf denkt, dat wil zeggen: als een zelf met een verleden, heden en toekomst (Strawson, 2004). In de episodische zelfervaring komt geen zelf voor als iets wat er in het verleden was en er in de toekomst nog zal zijn. In een episodisch leven doet alleen het heden ertoe en hecht de persoon geen groot belang aan verleden of toekomst, aldus Strawson. De desbetreffende persoon (zoals Strawson zelf) vraagt zich niet af of diens hedendaagse projecten passen in een

---

¹⁸ Ibid., p. 61.

¹⁹ Ibid., p. 62.

²⁰ Ibid., p. 66.

plot of thema dat het gehele leven karakteriseert²¹. Dit idee van Strawson roept de vraag op of een episodisch leven per definitie zinloos is om de enkele reden dat het een narratief karakter ontbeert.

Ten tweede constateert May dat sommige narratieven niet bijdragen aan de zinvolheid van het desbetreffende leven²². Hierbij valt te denken aan het leven van een chronisch depressief persoon. Deze persoon kan in veel gevallen coherent vertellen over zijn leven, bijvoorbeeld door te zeggen dat alle projecten bij hem of haar altijd mislukken. Dit narratief maakt het leven van de desbetreffende persoon echter nog niet zinvol. Kortom, een narratief leven (of in Strawsons termen: een diachronische zelfveraring) lijkt noch een noodzakelijke noch een voldoende voorwaarde voor een zinvol leven te zijn²³.

Na het bespreken van deze twee problemen maakt May duidelijk dat hij niet zozeer bedoelt dat de zin van het leven direct uit iemands levensverhaal kan worden gedestilleerd, maar wel dat in dit levensverhaal een aanknopingspunt te vinden is voor zinvolheid. Hij gaat op zoek naar iets in het temporele en narratieve karakter van het leven wat kan doorgaan voor de zin van het leven zonder dat het de temporaliteit of de narrativiteit zelf is. Hij komt uit bij narratieve waarden.

Narratieve waarden

May definieert narratieve waarden als thema's die iemands levensverhaal karakteriseren en die bepalen of een leven als zinvol wordt beschouwd of niet²⁴. Voorbeelden van narratieve waarden die May geeft, zijn 'trouw', 'intensiteit', 'intellectuele nieuwsgierigheid', 'avontuurlijkheid', 'spiritualiteit' en 'esthetische creativiteit'. Er zijn ook narratieve thema's die geen narratieve waarden zijn. Deze zullen voor het gemak worden aangeduid met 'narratieve onwaarden'²⁵. Voorbeelden hiervan zijn 'stress', 'depressie', 'wispelturigheid' en 'machteloosheid'.

Het is niet nodig dat mensen bewust narratieve waarden hooghouden of hun leven hierop afstemmen: met dat vereiste zouden slechts weinig levens als zinvol worden gekwalificeerd.

---

²¹ Ibid., p. 67

²² Ibid., p. 69

²³ Ibid., p. 70

²⁴ Ibid., p. 73

²⁵ Ibid., p. 84. De Engelse term is '*narrative disvalues*'. Deze narratieve thema's zorgen voor een afname van de zinvolheid van iemands leven in plaats van voor een toename.

Sterker nog, omdat narratieve waarden objectief zijn, kunnen mensen zich vergissen in de narratieve waarden die tot uitdrukking komen in hun leven²⁶. Het is tevens belangrijk in te zien dat narratieve waarden niet binair zijn: de meeste mensen leven min of meer intens, zijn min of meer nieuwsgierig en zijn min of meer avontuurlijk. Dit laat reeds zien dat levens ook niet een, maar meerdere narratieve waarden tegelijk kunnen uitdrukken. Het is allerminst eenvoudig narratieve waarden in iemands leven te beoordelen, maar dit spreekt volgens May vóór zijn notie van zinvolheid: bepalen of iemands leven objectief zinnig is, is nu eenmaal complex²⁷.

Het spreken over narratieve *waarden* in plaats van narratieven lost volgens May de twee eerdergenoemde problemen op. Het eerste probleem is opgelost omdat ook Strawsons leven zinvol kan zijn. Ook een episodisch leven kan nog steeds avontuurlijk of intellectueel nieuwsgierig zijn. Strawson bestrijdt plots en verhalen in narrativiteit, maar volgens May zijn niet zozeer die plots en verhalen van belang, maar de thema's in de verhalen²⁸. Dit antwoord op Strawsons kritiek lijkt mijns inziens echter toch Mays eigen punt te ondergraven: in de rest van het verhaal lijkt May geen genoegen te nemen met losstaande thema's, maar juist op zoek te zijn naar een diepere inbedding van die thema's in iemands levensverhaal.

Het tweede probleem is al helemaal geen punt voor de conceptie van narratieve waarden, aldus May. 'Depressie' is weliswaar een thema dat iemands levensverhaal karakteriseert, maar het is geen narratieve waarde. Integendeel: depressie is een narratieve onwaarde. Net als bij Wolf is het de vraag of May hier niet een succescriterium invoegt in zijn conceptie. Meer in het algemeen kun je je afvragen of narratieve waarden niet te subjectief zijn. Als iemand die zijn gehele leven voor een goudvis zorgt zijn leven als 'intens' kwalificeert, leidt die persoon dan ook een zinvol leven?

Het antwoord hierop moet 'nee' zijn volgens May. May stelt dat narratieve waarden niet afhankelijk zijn van de vraag of de persoon in kwestie ze ervaart (zoals de goudvisverzorger), maar van de vraag of iemand die waarden echt leeft²⁹. Het is dus niet voldoende dat iemand zich voorstelt dat hij intens leeft, maar diens leven moet het thema 'intensiteit' echt uitdrukken. Als May 'objectiviteit' bespreekt, dan legt hij nader uit hoe bepaald wordt of een leven een

---

²⁶ Ibid., p. 80

²⁷ Ibid., p. 83.

²⁸ Ibid., p. 85.

²⁹ Ibid., p. 91.

thema uitdrukt. Het is jammer dat May in het geheel niet ingaat op een fundamentele kritiek op narratieve waarden: drukt niet bijna elk leven een narratieve waarde uit met als gevolg dat bijna elk leven zinvol zou zijn? Het leven van een goudvisverzorger drukt bijvoorbeeld op zijn minst de narratieve waarde 'standvastigheid' uit. Op dit punt zal ik in hoofdstuk 3 terugkomen.

Controversiële en ingewikkelde aspecten van zinvolheid

May besteedt er net als Wolf aandacht aan dat de zinvolheid van een leven maar één maatstaf is om een leven te beoordelen. Zinvolheid valt niet gelijk te stellen aan een maatstaf zoals het moreel gehalte van een leven. Iemand die moreel goed leeft, kan toch een zinloos leven leiden, omdat hij niet geëngageerd is bij de projecten die hem bezighouden. Anderzijds kan iemand een zinvol leven leiden, ook al is het leven niet moreel perfect. Het voorbeeld dat May geeft, is Lance Armstrong die verschillende narratieve waarden heeft getoond in zijn liefde voor het wielrennen en zijn strijd tegen kanker, maar tegelijkertijd jarenlang heeft gelogen over zijn dopinggebruik³⁰.

May veronderstelt een asymmetrische relatie tussen moraliteit en zinvolheid: moraliteit voegt niets toe aan een zinvol leven, maar immoraliteit kan wel schade toebrengen aan de zinvolheid van het leven. Hij stelt dat een leven wel een minimumniveau van waarde (een *baseline quality*) moet hebben³¹. Een narratieve waarde als 'standvastigheid' kan zelfs schade berokkenen aan de zinvolheid van iemands leven in het geval dat iemand standvastig geëngageerd is met een project van negatieve waarde (denk hierbij bijvoorbeeld aan een hooggeplaatste Nazi)³².

May geeft toe dat zijn systeem niet waterdicht is, ook al willen filosofen dit graag wel: in hoeverre de immoraliteit van Armstrong afbreuk doet aan de zinvolheid van diens leven, is dus niet eenduidig vast te stellen. Ook de casus van een terrorist die zelfmoord pleegt, is volgens May controversieel: je kunt enerzijds zeggen dat die persoon een zinvol leven leidt, omdat hij moed toont. Anderzijds brengt een geslaagde zelfmoordactie de dood van veel mensen met zich mee. Veel mensen achten een dergelijke handeling immoreel en als gevolg daarvan het leven van de terrorist niet zinvol³³.

---

³⁰ Ibid., p. 110

³¹ Ibid., p. 128

³² Ibid., p. 129.

³³ Ibid., p. 127.

Een andere controversiële casus is de schilder Gauguin: leidt hij een zinvol leven in het geval dat hij vrouw en kinderen verlaat om schilderijen te maken die vervolgens niemand mooi vindt? May stelt dat het antwoord op deze vraag afhankelijk is van twee voorwaarden³⁴. Allereerst moet Gauguin voor een zinvol leven geëngageerd bezig zijn geweest met zijn schilderwerk. Bovendien moet hij daarbij uiting hebben gegeven aan narratieve waarden zoals 'intensiteit' en 'standvastigheid'.

In het geval dat Gauguin onderzoek deed naar de beste verf, nadacht over het mooiste perspectief voor het schilderij en zocht naar het beste materiaal voor het doek zou Gauguin volgens May zeker een zinvol leven hebben geleid. Dit geldt zelfs wanneer het hem aan schilders-talent ontbrak en erkenning uitbleef. Toch bestaat er mijns inziens een spanning tussen Mays duiding van Gauguin en hetgeen May eerder heeft gezegd. Een leven vol van mislukkingen representeert namelijk volgens May narratieve onwaarden en is daarom niet zinvol, maar het leven van Gauguin zonder enige vorm van succes en talent acht hij wel zinvol. Op deze spanning gaat May niet in.

Holisme voor de objectiviteit van narratieve waarden

Nu duidelijk is dat narratieve waarden een belangrijke rol spelen in Mays conceptie van een zinvol leven, is het belangrijk antwoord te geven op de eerder gestelde vraag hoe bepaald wordt wat narratieve waarden zijn en aan welke narratieve waarden een leven uitdrukking geeft. In Mays visie bepalen mensen wat narratieve waarden zijn, maar zijn die narratieve waarden tegelijkertijd niet arbitrair. Wat geeft narratieve waarden de objectiviteit waaraan May zo hecht? Mays uitgangspunt is dat aspecten van bestaande praktijken kunnen worden gekritiseerd of verdedigd op basis van bepaalde waarden³⁵. Zo kun je vinden dat de buitenspelregel bij voetbal moet worden afgeschaft, omdat dit de wedstrijd *spannender* maakt. Of je kunt vinden dat rap meer zendtijd moet krijgen op de radio, omdat rap voor *verfrissing* zorgt in de muziek.

Deze waarden kunnen op zichzelf weer gekritiseerd of verdedigd worden op basis van andere waarden³⁶. Iemand kan tegenwerpen dat de buitenspelregel niet moet worden afgeschaft, omdat te gemakkelijk doelpunten scoren resulteert in *verveling* bij het publiek. Of iemand kan

---

³⁴ Ibid., p. 179 – 181.

³⁵ Ibid., p. 142

³⁶ Ibid., p. 149.

beweren dat rap geen zendtijd moet krijgen op de radio, omdat rap te weinig *melodieu*s is in vergelijking met andere muziekstijlen. Ten slotte is het mogelijk praktijken als geheel te kritiseren of te verdedigen op basis van waarden die zijn ontleend aan andere praktijken. Zo heeft Foucault de praktijk van disciplineren via gevangenis gekritiseerd op basis van waarden als *zelfontplooiing* en *vrijheid* die hij aan de geschiedenis ontleent.

Deze commentaren en verdedigingen zijn rationeel in de zin dat men redenen kan geven voor het oordeel. Wat opvalt bij die commentaren en verdedigingen is echter dat sommige waarden overeind gehouden moeten worden. Deze waarden kunnen niet worden betwijfeld, omdat ze de reden zijn om een andere waarde of praktijk te beoordelen. Dit heet 'holisme'³⁷. May haalt ter illustratie een citaat van de filosoof Wilfrid Sellars aan: "*Science is rational, not because it has a foundation but because it is a self-correcting enterprise which can put any claim in jeopardy, though not all at once.*"³⁸

Wat voor wetenschap geldt, geldt volgens May ook voor waarden. Er is geen grond te geven voor waarden waarmee iedereen zal instemmen, maar dat neemt niet weg dat waarden niet arbitrair zijn. Waarden zijn nauwkeurig te onderzoeken, te beargumenteren en te kritiseren. Daarbij moeten sommige waarden echter overeind gehouden worden, omdat niet alle waarden tegelijkertijd betwijfeld kunnen worden. De redenen die gegeven kunnen worden voor waarden zijn deel van een netwerk dat ligt verankerd in allerlei praktijken waarvan de levens van mensen deel uitmaken.

Waarden zijn subjectief noch intersubjectief: een persoon of een groep personen kan geen waarde verzinnen zonder dat deze waarde op de een of andere manier al verankerd ligt in de waarden die al bestaan³⁹. Als een groep ertoe zou willen besluiten dat links lopen op de stoep een narratieve waarde is die bijdraagt aan de zinvolheid van het leven, dan zou dat voorstel niet eens serieus genomen worden. Links lopen heeft nu eenmaal geen enkele relatie met andere waarden die in de samenleving leven.

De objectiviteit van waarden ligt in het geheel van bestaande opvattingen, niet in de opvatting van bepaalde personen in het bijzonder. Dit heeft verschillende consequenties⁴⁰. Ten eerste

---

³⁷ Ibid., p. 156.

³⁸ Ibid., p. 156.

³⁹ Ibid., p. 161.

⁴⁰ Ibid., p. 164-165.

kan een groep mensen denken dat iemands leven een narratieve waarde uitdraagt, terwijl dit niet zo is. Ten tweede kan de groep zich vergissen over de geschikte beoordelingscriteria voor een narratieve waarde. Ten slotte is het mogelijk dat een groep zich vergist over wat een narratieve waarde überhaupt is.

Iemand die subjectief geëngageerd was bij diens projecten en een intens leven leefde in het jaar 1000 toen niemand 'intens' erkende als narratieve waarde, kan dus nog steeds een zinvol leven hebben geleid. Dat oordeel vellen mensen in het hier en nu. Hetzelfde geldt voor de levens van mensen uit andere culturen. Deze mensen kunnen een zinvol leven leiden ook al herkennen mensen binnen hun eigen cultuur de narratieve waarden die zij vertolken niet. Mays opvatting van zinvolheid is dus ook niet relativistisch.

May gaat zelfs expliciet in op de mogelijkheid van andere opvattingen van een zinvol leven dan zijn eigen opvatting die gestoeld is op narratieve waarden⁴¹. Zijn eigen opvatting heeft hij namelijk gebaseerd op het netwerk van waardenopvattingen dat hij meent en hoopt te delen met zijn lezers. Uitgaande van andere waardenopvattingen is een andere conceptie van een zinvol leven goed mogelijk. Het netwerk van opvattingen waarop elke opvatting van een zinvol leven leunt, is als zodanig namelijk niet te funderen⁴². Iemand die hoge funderingseisen stelt – zoals Camus – zal Mays notie van een zinvol leven niet alles vinden, zo geeft May zelf toe. Maar zij is ook niet niets. In het aanschijn van een stil universum is zij wellicht zelfs voldoende.

---

⁴¹ Ibid., p. 170.

⁴² Ibid., p. 173.

Hoofdstuk 3: Originele betrokkenheid bij een waardengemeenschap

In dit hoofdstuk zal ik mijn eigen visie ten aanzien van de mogelijkheid van een zinvol leven uiteenzetten naar aanleiding van de ideeën van Wolf en May. Hierbij zullen naast eigen kritische kanttekeningen ook commentaren van anderen de revue passeren. De doelstelling is een notie van de zinvolheid van levens voor te stellen die in de eerste plaats een bevredigende objectieve standaard geeft – iets wat Wolf tot op heden niet is gelukt – en die in de tweede plaats restrictiever is dan Mays notie die stoelt op narratieve waarden.

Terug naar het begin

Het is mijns inziens belangrijk bij de zoektocht naar een conceptie van een zinvol leven het gevoel van futiliteit in het achterhoofd te houden dat ieder van de auteurs Camus, Wolf en May heeft ervaren. In zijn boek beschrijft May dit gevoel treffend als volgt⁴³:

“For me, it first happened on the subway in New York. Coming home from high school, gazing over the faces of my fellow passengers, each staring into the middle distance; one day everything suddenly became futile. My life began to feel remote. The elderly Chinese lady across from me, nodding off every few seconds while trying to keep her shopping bags propped between her knees; the business man solemnly reading his folded copy of The New York Times; a teenager in jeans and a leather jacket trying to look intimidating; weren't we all just playing roles? (...) What, if anything, do our roles matter?”

In die laatste zin ligt volgens mij de kern van het nadenken over een zinvol leven: doet het ertoe hoe wij onze levens leiden? Volgens Camus is elk leven zinloos, want het leven als zodanig is zinloos. May en Wolf gaan er in hun werk van uit dat de zin van het leven niet bestaat, maar voor hen stopt het denken over een zinvol leven daar niet. Ze proberen aan Camus' conclusie te ontkomen door van perspectief te veranderen: ze denken niet na over de zin van het leven, maar over de zin in het leven. Zowel Wolf als May verheugt zich over deze uitwijkmogelijkheid, maar ik zal betogen dat noch Wolfs noch Mays opvatting van een zinvol leven het hierboven geschreven gevoel van futiliteit kan wegnemen. Hopelijk is mijn conceptie daartoe beter in staat.

---

⁴³ Ibid., p. IX.

Van subjectieve aantrekkingskracht naar vitale betrokkenheid

Mijns inziens terecht beweren Wolf en May dat subjectieve aantrekkingskracht noodzakelijk is om van een zinvol leven te kunnen spreken. De vraag is hoe je dit definieert. Wolf omschrijft subjectieve aantrekkingskracht als “op positieve wijze geëngageerd zijn”. Ze bedoelt daarmee dat mensen een gevoel van vervulling moeten ervaren bij een bepaald project. Zoals ik in hoofdstuk 1 heb aangegeven, maakt Wolf niet geheel duidelijk wat ze onder ‘vervulling’ verstaat.

Ook de filosoof Robert M. Adams heeft in zijn reactie op Wolfs ideeën vraagtekens geplaatst bij het concept ‘vervulling’ (Adams, 2010). ‘Vervulling’ impliceert volgens Adams dat een project succesvol is afgerond. Hij haalt Claus von Stauffenberg aan die een poging heeft ondernomen om Hitler te vermoorden. Deze poging is mislukt en het is aannemelijk dat Von Stauffenberg daarom niet vervuld was van dit project. Desalniettemin meent Adams dat deze poging bijdraagt aan de zin van Von Stauffenbergs leven.

Een ander bezwaar van Adams tegen Wolfs notie van subjectieve aantrekkingskracht is dat niet duidelijk is wanneer Wolf de attitude van mensen met betrekking tot een project wil meten: ten tijde van het project of in retrospect? Hij geeft het voorbeeld van iemand die zich enthousiast wijdt aan de studie filosofie, maar in diens studieperiode verscheidene momenten ervaart waarop hij tegen heug en meug aan een filosofisch essay werkt. Hoeveel nadruk moet nu liggen op elk van de te onderscheiden momenten van toewijding, afstomping en evaluatie?

Wolf reageert hierop door te stellen dat er niet te zwaar getild moet worden aan het woord ‘vervulling’. Ze gebruikt dat woord om een veelvoud van subjectieve kwaliteiten aan te duiden: dat mensen gegrepen worden door een project, dat mensen zich vol overgave storten in een project of dat mensen houden van een project. ‘Vervulling’ is vooral bedoeld als tegendeel van gevoelens van leegte, vervreemding en verveling.

Op de vraag wanneer de attitude van mensen jegens een project moet worden gemeten, antwoordt Wolf dat de nadruk moet liggen op de attitude ten tijde van het project, maar dat het oordeel achteraf niet terzijde kan worden geschoven als compleet irrelevant. Ze geeft toe dat het moeilijk is een weging toe te kennen aan het oordeel op de verschillende tijdstippen, maar dat vindt ze niet zo problematisch. Het kunnen beoordelen van een individueel leven als zinvol of zinloos is voor haar namelijk niet zo belangrijk. Hierop zal ik later nog ingaan.

May neemt in zijn theorie Wolfs idee van subjectieve aantrekkingskracht over, maar gaat niet nadrukkelijk in op de mogelijke problemen van Wolfs vervullingsbegrip. May neemt vooral de achterliggende idee van actieve betrokkenheid over. Iemand die een zinvol leven leidt, moet worden geabsorbeerd door de projecten die hem bezighouden: deze persoon moet erdoor gegrepen worden, erdoor geboeid zijn, erin geïnteresseerd zijn, erover geïnformeerd zijn etc. Het lijkt mij met het oog op voornoemde problemen het beste om de term ‘vervulling’ te laten vallen, omdat een alternatief voorhanden is dat de lading minstens zo goed dekt en bovendien minder vaag is.

Dit concept is ‘vitale betrokkenheid’⁴⁴ en is afkomstig uit de psychologie. Jonathan Haidt munt de term in zijn replek op Wolfs notie van een zinvol leven (Haidt, 2010). Vitale betrokkenheid komt neer op “een levenswijze gedefinieerd als een relatie met de wereld die gekenmerkt wordt door ervaringen van een *flow* (plezierig geabsorbeerd worden door een activiteit) en door betekenis (subjectief belang)”⁴⁵. Uit deze definitie blijkt duidelijker dan uit ‘subjectieve aantrekkingskracht’ dat het niet voldoende is dat iemand een activiteit zomaar leuk vindt, maar dat deze persoon bovendien gegrepen moet zijn door het project en dit project moet beschouwen als een belangrijk deel van diens leven.

De term ‘vitaal’ is bovendien bijzonder treffend om twee redenen. Allereerst laat dit zien dat voor een zinvol leven activiteit vereist is. Aan een zinvol leven moet iemand actief werken: het is nooit af, maar altijd werk in uitvoering. Bovendien stamt de term af van het Latijnse woord ‘*vita*’, wat leven betekent. Dit laat duidelijk naar voren komen dat de subjectieve zijde van zinvolheid verknoopt is met de wijze waarop iemand zijn leven inricht. Net als Aristoteles stelt over een goed leven meen ik dat floreren op één moment nog niet veel zegt over de zinvolheid van een leven, maar dat je iemands gehele leven moet beoordelen.

Het woord ‘betekenis’ uit de definitie zou ik alleen graag nog vervangen door ‘vergaande en diepgaande interesse’, omdat het woord ‘betekenis’ voor sommigen wellicht een soortgelijke graad van vaagheid heeft als ‘vervulling’. Een laatste voordeel van het gebruik van Haidts term is dat elke referentie naar succes als een van de beslissende factoren bij het vaststellen van de zinvolheid van een leven daaruit is verdwenen. Het eerder besproken voorbeeld van

---

⁴⁴ Vertaling van Haidts term ‘*vital engagement*’.

⁴⁵ Wolf (2010), p. 94.

Von Stauffenberg laat treffend zien waarom: ook betrokkenheid bij een mislukte zaak kan bijdragen aan een zinvol leven.

De noodzaak van een objectieve standaard

Ook zijn Wolf en May het met elkaar eens dat niet elke activiteit of narratieve waarde waartoe iemand zich voelt aangetrokken, gekwalificeerd is voor een zinvol leven. Ze zijn van mening dat voor het bepalen van de zinvolheid van levens meer nodig is dan louter subjectieve aantrekkingskracht. Deze gedachte onderschrijf ik met een verwijzing naar het eerder behandelde gevoel van futiliteit dat de conceptie van zinvolheid beoogt weg te nemen. Als je je wanhopig afvraagt of je er wel toe doet en of je leven zin heeft, dan stelt het antwoord dat je dit volledig zelf kunt bepalen niet gerust.

Het toevoegen van een objectieve waarde aan de conceptie van zinvolheid is dus onontbeerlijk, maar de invulling daarvan is meteen ook het moeilijkste onderdeel van het formuleren van zo'n conceptie. Dit blijkt ook wel uit het feit dat Wolf in het geheel geen bevredigende beschrijving geeft van een objectieve standaard waarmee zinvolheid wordt afgemeten. Zij gooit alleen een balletje op en bespreekt welke redenen zij heeft om waarde te hechten aan een objectieve standaard.

May pakt de handschoen hier op. Volgens May moet de zinvolheid van levens gezocht worden in narratieve waarden zoals 'avontuurlijkheid' en 'creativiteit'. Deze narratieve waarden creëert iemand weliswaar zelf, maar dat wil nog niet zeggen dat elke waarde in aanmerking komt voor een bijdrage aan een zinvol leven. Het feit dat waarden verankerd moeten liggen in de waarden die in een gemeenschap hooggehouden worden, is voor May de waarborg voor de objectiviteit van narratieve waarden.

Dit is de gedachte van het holisme die May met alle bescheidenheid introduceert in zijn boek. Deze bescheidenheid vloeit voort uit het feit dat het geheel van waarden niet te funderen is. Elke individuele waarde is echter wel te funderen met een beroep op de andere waarden die hooggehouden worden in een gemeenschap. May zegt terecht dat dit niet alles is, maar ook niet niets. In elk geval lijkt mij dit ook de hoogst haalbare graad van objectiviteit die kan worden bereikt in het spreken over de zinvolheid van levens: er is nu eenmaal geen hardere grond voorhanden waarop alle waarden gefundeerd kunnen worden.

Daarom ben ik met May van mening dat het holisme moet dienen ter fundering van de objectiviteit van zinvolheid. Wel verander ik de formulering van de objectieve standaard in: “de persoon moet participeren in een gemeenschap van mensen en uiting geven aan de gedeelde waarden die verankerd liggen in de praktijken van die gemeenschap.” Wat wellicht opvalt, is dat Mays essentiële concept van narratieve waarden niet volledig terug te vinden is in deze definitie. De reden hiervoor is dat het narratieve kenmerk van een zinvol leven reeds is ondergaan door het concept van vitale betrokkenheid en het concept van originaliteit dat nog zal worden besproken.

Gewaarborgd blijft dat niet ineens het links lopen op stoepen kan worden beschouwd als een waarde die het leven zin geeft: die waarde ligt nu eenmaal niet verankerd in de menselijke praktijken. Ook komt uit deze formulering duidelijk naar voren dat het niet mogelijk is een zinvol leven te leiden in je eentje. Iemand die thuis op de bank graag Sudoku-puzzels invult, draagt met die activiteit niet bij aan de zinvolheid van diens leven. Daarvoor is het nu eenmaal nodig te participeren in een gemeenschap van mensen met de bijbehorende praktijken. Het is belangrijk op te merken dat zinvolheid niet afhangt van welke activiteit iemand verricht, maar van hoe iemand die activiteit verricht. Als iemand zijn Sudoku-hobby met verve uitdraagt en daarin waarden laat doorschemeren die in een praktijk gedeeld worden, dan kan dezelfde activiteit wél bijdragen aan de zinvolheid van diens leven.

Betekenisvolheid en zinvolheid

Bovendien verwijst de conceptie van zinvolheid naar het uiting geven aan de gedeelde waarden die verankerd liggen in de praktijken van een menselijke gemeenschap. Dit criterium is opgenomen om duidelijkheid te verschaffen ten aanzien van de relatie tussen zinvolheid enerzijds en moraliteit anderzijds. Zowel Wolf als May doet veel moeite om de relatie te bekijken tussen immoraliteit enerzijds en *meaningfulness* anderzijds. Dit zou wel eens het gevolg kunnen zijn van het feit dat de Engelse taal geen onderscheid maakt tussen zinvolheid en betekenisvolheid.

Meaningfulness kan met beide Nederlandse termen vertaald worden. Een voorbeeld kan het verschil tussen betekenisvolheid en zinvolheid verduidelijken. ‘Betekenisvol’ definieer ik als invloed hebben op de menselijke gemeenschap. Adolf Hitler heeft zonder meer een betekenisvol leven gehad. Zijn optreden, imago, denkbeelden en houding hebben tot op de dag van vandaag een enorme invloed gehad. In zekere zin heeft Hitler daarmee zelfs een van de meest

betekenisvolle levens ooit geleid. Zinvol is zijn leven in mijn opvatting echter niet: in de definitie van zinvolheid is opgenomen dat de persoon uiting moet geven aan in de gemeenschap gedeelde waarden en hieronder vallen morele waarden ook.

Hier valt tegenin te brengen dat Hitler bepaald niet alleen stond met zijn waarden en wel degelijk uiting gaf aan in zijn gemeenschap gedeelde waarden. Dat is echter geen probleem voor mijn conceptie van zinvolheid die compatibel is met waardenpluralisme. Dat wil zeggen dat verschillende waarden en waardensystemen mogelijk zijn, maar dat die waardensystemen onderling kunnen conflicteren. Dit is iets anders dan relativisme: niet elk waardensysteem is even 'goed' of 'waar'. Maar het is mogelijk dat mensen die Hitlers waarden delen menen dat hij een zinvol leven heeft geleid; bezien door een hedendaagse blik met de waarden die hier en nu gelden, is dit echter niet het geval.

Dat immoraliteit afbreuk doet aan zinvolheid strookt mijns inziens met wat intuïtief als zinvolheid wordt beschouwd. Intuïtief is zinvolheid een positieve categorie. Dat wil zeggen dat zinvolle levens navolgenswaardig moeten zijn. Dit betekent ook dat notoir moreel slechte mensen geen zinvol leven kunnen leiden. De interessante vraag is natuurlijk waar de grens ligt, zoals duidelijk wordt uit het eerder behandelde voorbeeld van Lance Armstrong. Aan de ene kant heeft hij velen geïnspireerd met zijn wielrenkunsten en strijd tegen kanker, maar aan de andere kant heeft hij gelogen en bedrogen met (het ontkennen van) zijn dopinggebruik. Ik ben ervan overtuigd dat Armstrongs immoraliteit zeer zeker afbreuk doet aan de zinvolheid van zijn leven.

Het is belangrijk hierbij te benadrukken dat zinvolheid geen binaire categorie is: iemands leven is niet ofwel zinvol ofwel zinloos. Wel hebben levens in mijn ogen een verschillende mate van zinvolheid. De mate waarin Armstrongs leven zinvol is, lijkt mij zonder twijfel verminderd vanwege het feit dat hij heeft gelogen en zijn prestaties met verboden middelen heeft bewerkstelligd. Ook is zijn leven *ceteris paribus* minder zinvol dan dat van sporthelden die geen immoreel gedrag vertonen (ofwel daarop niet zijn betrappt).

Hetzelfde geldt voor het voorbeeld van de schilder Gauguin: het feit dat hij zijn vrouw en kinderen verlaat om goede kunst te maken, staat misschien een zinvol leven niet in de weg. Indien hij vitaal betrokken was bij de projecten waarmee hij bezig was, geparticipeerd heeft in

een menselijke gemeenschap en uiting heeft gegeven aan waarden als 'eigenzinnigheid' en 'creativiteit', dan staat vooralsnog niets aan een zinvol leven in de weg⁴⁶.

Het lijkt me echter geen gekke gedachte dat zijn leven zinvoller zou zijn als hij die geweldige kunst had gemaakt terwijl hij voor zijn vrouw en kinderen was blijven zorgen. Misschien was voor Gauguin de eenzaamheid noodzakelijk om geweldige kunst te maken. Dat zou betekenen dat zijn keuze vrouw en kinderen te verlaten een goede is geweest, maar alleen niet vanuit het oogpunt van zinvolheid. Het is belangrijk te blijven benadrukken dat zinvolheid niet dé maatstaf is om een leven te beoordelen, maar slechts één maatstaf.

Een andere relevante casus om te bespreken, is van iemand die zich bewust distantieert van de waarden van een samenleving. Hierbij valt te denken aan iemand die zonder water en elektriciteit in zijn eentje gaat leven in de woestijn uit ongenoegen met het kapitalisme en de (in zijn ogen) egoïstische en hebzuchtige waarden die daaruit voortvloeien. Is het leven van deze persoon zinloos om de simpele reden dat hij niet participeert in een waardengemeenschap en geen uiting geeft aan de waarden van die gemeenschap?

Dat de persoon tegen de kapitalistische waarden is, betekent op zichzelf nog niet dat hij een zinloos leven leidt. Ook hier doe ik een beroep op waardenpluralisme. Een gemeenschap van mensen die zich volledig identificeert met kapitalistische waarden zal het leven van deze persoon als zinloos beschouwen, maar voor een gemeenschap waarbinnen ook enkele niet-kapitalistische waarden gedeeld worden, is dit niet het geval. Wel zou het leven van deze persoon zinloos zijn indien hij op geen enkel moment participeert (of heeft geparticipeerd) in een gemeenschap van mensen en altijd in volledige afzondering leeft. Als niemand in een gemeenschap van mensen ooit te weten komt van de levenswijze van deze persoon, dan doet dit niets af aan de algemene waarde van diens leven, maar wel aan de zinvolheid ervan.

Al met al valt een schema te maken waarin betekenisvolheid en zinvolheid zijn opgenomen waarin voor elk van de vier mogelijkheden een eerder besproken archetypisch voorbeeld te vinden is. De enige categorie die nog niet is besproken, is die van mensen die een betekenisvol en zinvol leven hebben geleid. Een archetypisch voorbeeld hiervan is Nelson Mandela: met zijn niet-aflatende strijd tegen de apartheid heeft hij een enorme invloed gehad op (mensen in)

---

⁴⁶ Ook is voor een zinvol leven originaliteit vereist, maar dit wordt pas later besproken. In het geval van Gauguin is aan deze voorwaarde voldaan.

de wereld en bovendien op vitale wijze geparticipeerd in een gemeenschap van mensen en uiting gegeven aan de waarden in een gemeenschap⁴⁷.

	Betekenisloos	Betekenisvol
Zinloos	Individuele Sudoku-puzzelaar	Adolf Hitler
Zinvol	Claus von Stauffenberg	Nelson Mandela

Tabel 1: Matrix van betekenis en zin

Nogmaals, de voorbeelden in het schema hierboven zijn archetypisch. Dit betekent ook: extreem. Het schema kan nu de indruk wekken dat een zinvol leven uitsluitend is weggelegd voor mensen zoals Claus von Stauffenberg en Nelson Mandela. Dat is natuurlijk niet de bedoeling. Ook een voetballer bij FC Dronten, een conciërge, een hoogleraar, een politieagent of een amateurschilder kan een zinvol leven leiden. Om een leven zinvol te noemen, is echter wel meer nodig dan dat iemand voetbalt bij FC Dronten of politieagent is; wat dat ‘meer’ is, komt in het navolgende aan de orde.

Ordering van levens

Vooralsnog is mijn visie aangaande een zinvol leven vooral een herformulering van de conceptie van May. Op één punt meen ik diens conceptie echter radicaler te moeten herzien. In mijn ogen is het problematisch dat bijna ieders leven in Mays visie als zinvol kan worden aangemerkt, behalve dan het leven van mensen die intens immoreel hebben gehandeld. Zware immoraliteit kan immers volgens May schade doen aan de zinvolheid van een leven. Zoals hierboven vermeld, steun ik May hierin. Maar elke persoon die een actief leven leidt dat getypeerd kan worden als hetzij ‘intellectueel nieuwsgierig’, hetzij ‘loyaal’ hetzij ‘creatief’ leidt een zinvol leven in de visie van May.

Het problematische karakter hiervan wordt wederom duidelijk door een verwijzing naar het eerdergenoemde gevoel van futiliteit. Zelfs iemand die zijn gehele leven bezig is voor een goudvis te zorgen, leidt volgens May een zinvol leven, terwijl nu juist het hanteren van een objectieve waarde ervoor moest zorgen dat dit niet het geval zou zijn. Het kost immers niet

---

⁴⁷ Ook is voor een zinvol leven originaliteit vereist, maar dit wordt pas later besproken. In het geval van Nelson Mandela is aan deze voorwaarde voldaan.

veel denkkraft om aan deze persoon een waarde als 'standvastigheid' of 'trouw' toe te schrijven. Het blijkt dus dat Wolf in het geheel geen objectieve standaard geeft en dat May een objectieve standaard presenteert waaraan nagenoeg iedereen kan voldoen.

Angst voor het verwijt van elitisme en parochialisme kunnen verklaren waarom beide auteurs zo ontzettend terughoudend zijn met het postuleren van een objectieve standaard. Dit is schadelijk voor het doel van de onderneming en bovendien nergens voor nodig. Het is schadelijk, omdat met het hanteren van zo'n lage drempel voor een objectieve standaard de maatstaf alle waarde verliest. De waarde (de kracht en de relevantie) van 'zinnelijkheid' schuilt er voor een belangrijk deel in dat het criterium de mogelijkheid biedt het eerder beschreven gevoel van futiliteit weg te nemen dat sommigen ervaren. Dit was het uitgangspunt voor Camus en ook voor May⁴⁸. Doordat Wolf en May bijna elk leven als zinnelijk aanmerken, verdwijnt het gevoel van futiliteit niet.

De terughoudendheid jegens de objectieve standaard is bovendien nergens voor nodig, omdat zinnelijkheid zoals beide auteurs aanstippen in hun werk slechts een van de vele maatstaven is aan de hand waarvan een leven kan worden beoordeeld. Het hanteren van een standaard leidt er onvermijdelijk toe dat sommige mensen niet aan de normen van een zinvol leven voldoen. Maar als je leven niet zinnelijk is, dan kan het nog steeds mooi, moreel goed, actief, gepassioneerd, creatief en waardig zijn. De onwil om iemands leven zinloos te noemen, komt voort uit het onderbuikgevoel dat daarmee een geheel leven als het ware gediskwalificeerd wordt. Dit is echter het omgekeerde van hoe het zou moeten zijn: niet het aanduiden van een leven als zinloos is verkeerd, maar het onderbuikgevoel daaromtrent.

Het is dan ook vreemd te noemen dat Susan Wolf in haar boek aangeeft er niet op uit te zijn concrete levens te ordenen op hun mate van zinnelijkheid. Het lijkt mij onmogelijk voor haar dit vol te houden nu ze een objectieve standaard bepleit waaraan sommigen wel voldoen en anderen niet. Die standaard brengt met zich mee dat mensen op zijn minst binair te ordenen zijn, namelijk in mensen die wel aan de standaard voldoen en mensen die niet aan de standaard voldoen. Ook stelt Wolf dat zinnelijkheid een categorie is waaraan een leven in meer of mindere mate voldoet. Deze kwantificeringsgedachte impliceert de mogelijkheid van een ordening.

---

⁴⁸ Dat het voor May belangrijk is, blijkt uit de geciteerde passage uit zijn werk op pagina 18 van deze scriptie.

Dat een ordening van levens mogelijk is, wil nog niet zeggen dat zo'n ordening er moet komen. Wolf lijkt een lijst te vrezen waarop mensen naar hun mate van zinvolheid worden geordend. Een dergelijke lijst is inderdaad nergens voor nodig. Maar ordening in meer algemene zin lijkt mij onontbeerlijk. Simpel gezegd: zonder voorbeelden van welke levens zeer zinvol zijn of zeer zinloos was het idee van Wolf niet voor niets minder aansprekend geweest dan met deze voorbeelden. Een ordening helpt mensen de maatstaf van zinvolheid aan te grijpen voor het geven van een nieuwe richting aan hun eigen leven.

Originaliteit

Ten behoeve van de kracht en relevantie van de maatstaf van zinvolheid lijkt het mij goed om een restrictievere conceptie van zinvolheid voor te leggen dan die van Wolf en May. Voor mij zijn vitale betrokkenheid en aansluiting bij de waarden van een menselijke gemeenschap geen voldoende voorwaarden om van een zinvol leven te kunnen spreken. Wat vooralsnog ontbreekt in de conceptie van een zinvol leven is 'originaliteit'. Dit houdt in dat iemand zijn eigenheid, oorspronkelijkheid en uniekheid plaatst in de wijze waarop hij zijn leven leidt. De zinvolheid van een leven kan nooit gevonden worden in een activiteit alleen. Die zinvolheid wordt bepaald indachtig de persoon om wie het gaat: daarbij worden diens overtuigingen, motieven, talenten en persoonlijkheid meegewogen.

Op grond van dit geheel kan iemands leven op andere mensen als zinvol overkomen. Mensen leiden niet een zinvol leven om wat ze doen, maar om wie ze zijn in wat ze doen. Dit is de reden dat niet *alle* enthousiaste voetballers een zinvol leven leiden, zoals het geval zou zijn in Mays conceptie. Hoe vitaal betrokken ze ook zijn bij hun sport, hoe nadrukkelijk ze ook participeren in een gemeenschap en hoe duidelijk ze ook uiting geven aan waarden die in die gemeenschap leven, het is overtrokken om op grond daarvan te stellen dat bijvoorbeeld alle voetballers van FC Dronten een zinvol leven leiden.

Dat heeft niets te maken met het feit dat ze zich aan voetbal wijden, maar met hoe ze zich aan voetbal wijden. De activiteiten die iemand verricht en het leven dat iemand leidt, moeten samenvallen met de uniekheid van de desbetreffende persoon. Het is dus zeker niet uitgesloten dat een voetballer bij FC Dronten een zinvol leven leidt mede op grond van het feit dat hij enthousiast voetbalt bij die vereniging. Het gaat echter te ver om dit feit tot voldoende voorwaarde te verheffen van een zinvol leven. Het is namelijk ook vereist dat een persoon in een

bepaalde gemeenschap een origineel toonbeeld is van een in die gemeenschap gedeelde en geprezen waarde, zoals 'sportiviteit' of 'creativiteit'.

Dit kan verklaren waarom in de boeken van Wolf en May vooral activiteiten weggezet worden als zinloos. De voorbeelden in de boeken strekken zich uit van het steevast links lopen op straat tot het levenslang zorgen voor goudvissen, van het doorlopend spelen van grasmaaierwedstrijden tot het zo lang mogelijk zitten op een vlaggenstok. Natuurlijk speelt ook de terughoudendheid om concrete levens als zinloos te bestempelen een rol bij het niet noemen van namen, maar fundamenteeler is mijns inziens dat zonder een concrete persoonsbeschrijving in combinatie met een activiteit een leven niet zinvol kan zijn!

Ook in mijn conceptie is het niet eenvoudig het leven van een persoon die zo lang mogelijk op een vlaggenstok probeert te zitten, zinvol te maken. Immers, deze persoon participeert met zijn vitale betrokkenheid niet in een gemeenschap van mensen, maar lijkt met zijn activiteit uitsluitend op zichzelf gericht. Toch brengt mijn visie met zich mee dat het niet kan worden uitgesloten dat het zitten op een vlaggenstok bijdraagt aan een zinvol leven. Stel dat iemand het zitten op een vlaggenstok op unieke wijze onderneemt op een wijze die geheel past bij wie hij is, terwijl hij bij die activiteit vitaal betrokken is, dit doet met een overtuiging die hij met iedereen deelt waarbij die overtuiging weerklank vindt in de maatschappij, dan is het voor mij denkbaar dat deze persoon een zinvol leven leidt (een moderne pilaarheilige bijvoorbeeld). Maar het moge duidelijk zijn: dit zijn nogal wat voorwaarden waaraan moet worden voldaan.

De vraag kan zijn opgekomen of met termen zoals 'uniekheid' en 'toonbeeld' niet toch impliciet het succescriterium binnensluipt in mijn conceptie van zinvolheid. Je zou immers kunnen denken dat succes iemand per definitie uniek maakt: Johan Cruijff, Gauguin, Louis Armstrong en Nelson Mandela zullen het predicaat 'uniekheid' met gemak verdienen. Bovendien is door hun succes gegarandeerd dat ze participeren in een gemeenschap van mensen en is hun succes een indicatie van het feit dat zij uiting geven aan de gedeelde waarden van mensen. Ten slotte kan vitale betrokkenheid snel worden aangenomen bij dit type aansprekende, succesvolle voorbeelden.

Deze samenhang van succes en zinvolheid is terecht opgemerkt, maar dat spreekt nog niet tegen mijn conceptie van zinvolheid. De meeste mensen zullen met voorbeelden als Gauguin en Mandela komen als ze nadenken over zinvolle levens. Het wordt pas problematisch in het

geval dat bijvoorbeeld een kunstenaar met dezelfde inzet, toewijding en capaciteiten als Gauguin geen zinvol leven zou leiden en Gauguin wel, terwijl het enige verschil tussen de twee is dat Gauguin succesvol is en de andere gepassioneerde kunstenaar niet.

Dit is echter niet het geval. Hooguit wordt vereist dat de wijze waarop deze gepassioneerde kunstenaar zich bezighoudt met de kunst in een gemeenschap opgemerkt wordt en uiting geeft aan waarden in die gemeenschap. Als noch het resultaat noch de inzet en toewijding van de kunstenaar enige weerklank vindt in een gemeenschap van mensen, dan is het leven van deze persoon met recht zinloos te noemen. Dit is nu eenmaal een onvermijdelijke consequentie van het uitgangspunt dat het onmogelijk is een zinvol leven te leiden in je eentje.

Iemands leven heeft kortom pas echt zin gehad als iemand een leven heeft geleid dat niet zo door een ander geleid had kunnen worden om de doodeenvoudige reden dat die ander niet deze persoon is. De gedachte hierachter is dat deze persoon met zijn leven de mensengemeenschap heeft opgefleurd en geïnspireerd. Nogmaals, dit hangt niet zozeer af van wat deze persoon *doet* (dat is betekenisvolheid), maar van wie de persoon is in wat hij doet. Vanwege deze verstrengeling van activiteiten en persoonlijkheid is het niet nodig narrativiteit op te nemen in de definitie van zinvolheid. Zo worden tevens problemen met episodische levens als die van Strawson uit de weg gegaan (zie hoofdstuk 2). Er zijn geen thema's vereist in iemands leven; het enige wat nodig is, is een persoon die het leven leidt.

Deze conceptie van een zinvol leven gaat ervan uit dat de wereld er minder mooi uit zou zien als een bepaalde persoon niet op diens specifieke wijze zou hebben geleefd. Dit komt overeen met een basisintuïtie over wat een zinvol leven is en waarmee dit hoofdstuk begon: een zinvol leven is een leven dat ertoe doet. Meer existentialistisch ingevuld à la Camus kun je op basis van de maatstaf van zinvolheid bepalen wanneer *jij* ertoe doet. Deze conceptie van een zinvol leven kan mooi worden gevat in de spreuk die Todd May wanhopig stemde, maar die met een kleine twist juist een krachtige en positieve bijklank krijgt: "*One is born, one dies, the community increases*".

Conclusie: Blijven vragen naar een zinvol leven

In de voorgaande hoofdstukken heb ik een overzicht gepresenteerd van de ideeën van Susan Wolf en Todd May over zinvolheid met daaropvolgend mijn eigen conceptie daarvan. Ten behoeve van het overzicht staan hier de drie visies nog even op een rij. Wolf definieert 'zinvolheid' als: *projecten liefhebben die het waard moeten zijn om van te houden en op positieve wijze geëngageerd zijn met die projecten*. Ze legt in haar werk het belang uit van enerzijds subjectieve aantrekkingskracht en van anderzijds objectieve aantrekkelijkheid. Helaas is het haar niet gelukt een bevredigende beschrijving te geven van een objectieve maatstaf.

May doet in zijn werk een poging tot het geven van een dergelijke objectieve maatstaf waarbij hij de subjectieve component van Wolfs werk intact houdt. Zijn opvatting van 'zinvolheid' luidt als volgt: *subjectief aangetrokken zijn tot het eigen leven dat uitdrukking geeft aan narratieve waarden*. Het probleem met deze opvatting rondom narratieve waarden is dat zij niet goed overweg kan met een episodisch leven. Bovendien wordt een leven al snel gekenmerkt door een narratieve waarde. Dit heeft het nadelige gevolg dat het de kracht en relevantie van de maatstaf van zinvolheid doet afnemen.

In mijn eigen visie heb ik verschillende onderdelen van de ideeën van Wolf en May dankbaar overgenomen. Ook ik ben van mening dat in een conceptie van zinvolheid een subjectieve en een objectieve component moeten zijn opgenomen. Tevens heb ik het holisme als fundering voor objectieve waarde gebruikt, net zoals May dit doet in zijn werk. Ik heb echter Wolfs en Mays formulering van de subjectieve en objectieve component gewijzigd en 'originaliteit' als criterium voor een zinvol leven toegevoegd. Mijn conceptie van 'zinvolheid' luidt als volgt: *op originele wijze vitale betrokkenheid tonen bij het participeren in een gemeenschap van mensen en uiting geven aan de gedeelde waarden die verankerd liggen in de praktijken van die gemeenschap*.

Hetgeen waarvoor ik Wolf en May echter het meest dankbaar ben, heb ik hier nog niet eens genoemd. Dat is het simpele gegeven dat ze de vraag naar een zinvol leven opgepakt hebben en een plek gegeven hebben in hun filosofie. Zonder hen had ik me alleen kunnen wenden tot Aristoteles en Camus en was ik niet eens in de buurt gekomen van mijn huidige conceptie van zinvolheid. Hoewel ik met mijn conceptie hoop de visie van Wolf en May te hebben verbeterd, hoop ik vooral dat de komende jaren nog veel filosofen zich zullen bezighouden met de vraag naar een zinvol leven. *It matters*.

Literatuurlijst

- Adams, R. (2010). *Comment on Susan Wolf*. In: Wolf (2010), pp. 75-84.
- Aristoteles (nd.). *The Nicomachean Ethics*. Vert. 1996. Hertfordshire: Wordsworth Editions Limited.
- Camus, A. (1942). *Le mythe de Sisyphe*. Parijs: Éditions Gallimard.
- Haidt, J. (2010). *Finding Meaning in Vital Engagement and Good Hives*. In: Wolf (2010), pp. 92-101.
- May, T. (2015). *A Significant Life: Human Meaning in a Silent Universe*. Chicago & Londen: Chicago University Press.
- Nagel, T. (1986). *The View from Nowhere*. Oxford: Oxford University Press.
- Strawson, G. (2004). *Against Narrativity*. Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Wolf, S. (2010). *Meaning in Life and Why It Matters*. Princeton: Princeton University Press.